

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИСТЕМИ МЕНЕДЖМЕНТУ ПІДПРИЄМСТВА

УДК 657.6: 336.274.2

О.В. Акіншина, І. Б. Плотніченко

Інститут підприємництва і перспективних технологій
при Національному університеті “Львівська політехніка”,
кафедра обліку і аудиту

МОДЕЛЬ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ РОЗРАХУНКІВ З ДЕБІТОРАМИ І КРЕДИТОРАМИ

© Акіншина О.В., Плотніченко І. Б., 2007

Розглянуто доцільність застосування внутрішнього аудиту на підприємствах України. Проведено дослідження системи розрахунків з дебіторами і кредиторами. Запропоновано модель внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей.

The question of expedience of application of internal audit is examined on the enterprises of Ukraine. The research of system of calculations is conducted with debtors and creditors. The model of internal audit of debtor and creditor debts is offered.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання за наявності запутаного податкового законодавства і платіжної кризи суб'єкти підприємницької діяльності дедалі частіше стикаються з проблемою несвоєчасного погашення заборгованостей. Це призводить до об'єктивної необхідності зміни системи контролю на підприємстві за розрахунками з дебіторами і кредиторами.

Потреба комплексного та безперервного контролю за існуючими заборгованостями, термінами їх погашення, створенням резерву сумнівних боргів, правомірного їх списання, забезпечується проведенням внутрішнього аудиту.

Станом поточних розрахунків найточніше відображається рівень організації господарської і фінансової роботи, а також бухгалтерського обліку. Тому раціональна організація внутрішнього аудиту за станом розрахунків сприятиме зміцненню договірної та розрахункової дисципліни, підвищенню відповідальності за дотримання платіжної дисципліни, скороченню дебіторської і кредиторської заборгованості, уникненню небажаних відносин з контролюючими органами і сплати санкцій, покращанню фінансового стану суб'єкта господарювання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблему організації і методології внутрішнього аудиту, його становлення в Україні протягом останніх років неодноразово розглядали в роботах вітчизняних вчених, зокрема В.С. Рудницького, М.Т. Білухи, Н.І. Дорош, Б.Ф. Усача, Г.М. Давидова, Л.П. Кулаковської, Ю. В. Пічі та інших.

Під час дослідження виявлено низку суперечливостей щодо трактування поняття та функції внутрішнього аудиту. Так, Н. І. Дорош, С.І. Прилипко, О.Ю. Редько ототожнюють внутрішній аудит з контролінгом [1, 2].

Своє бачення цієї проблеми висловлюють Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча, розглядаючи внутрішній аудит як невід'ємну частину загальної системи внутрішньогосподарського обліку [3].

Їх думку поділяє М.Т. Білуха, який стверджує, що “внутрішній аудит ... не підміняє внутрішньогосподарського контролю” [4].

Б.Ф. Усач визначає внутрішній аудит як незалежну оцінку діяльності підприємства, визначення його платоспроможності та запобігання банкрутству [5].

Аналіз економічної літератури свідчить про те, що в цьому напрямку залишається багато невирішених проблем щодо внутрішнього аудиту конкретних його об'єктів, зокрема додаткової розробки потребують питання внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей.

Цілі статті. Обґрунтування доцільності застосування внутрішнього аудиту на сучасних підприємствах;

- дослідження системи розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- розробка моделі внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованості.

Основний матеріал. В умовах ускладнення бізнесу посилюється інтерес до формування концепції внутрішнього аудиту. Міжнародний досвід показує, що одним із найнадійніших способів контролю за станом обліку і ефективністю функціонування системи внутрішньогосподарського контролю є внутрішній аудит, який забезпечує адекватність управління політиці підприємства, його високу конкурентоспроможність і прибутковість, достовірність і точність обліку.

В Україні внутрішній аудит є новим явищем, яке слабо досліджено теоретично і практично майже не застосовується. Причинами цього можна вважати недостатню інформованість щодо ролі і методики створення внутрішнього аудиту, незрозуміння можливостей внутрішнього аудиту щодо поліпшення управління підприємством.

Розгляд змісту Національних нормативів аудиту, зокрема ННА № 12 “Оцінка системи внутрішнього контролю підприємства і ризику, пов’язаного з ефективністю її функціонування” та ННА № 24 “Врахування роботи спеціалістів внутрішнього аудиту”, не дає чіткого визначення внутрішнього аудиту, його місця і ролі в загальній системі внутрішнього контролю на підприємстві. У ННА 24 необґрунтовані викладені функції внутрішнього аудиту, як “... сукупність процедур дослідження окремих операцій підприємства, оцінки цих операцій і контролю відповідності відображення їх у бухгалтерському обліку, а також контролю за функціями внутрішньої системи контролю підприємства”.

Необхідно зазначити, що перелік функцій обмежений призначенням ННА 24, мета якого полягає у встановленні правил для зовнішніх аудиторів з процедур дослідження роботи внутрішнього аудитора. У законі України “Про аудиторську діяльність” об’єкти внутрішнього аудиту взагалі не визначені.

Отже, доцільно опиратись на Міжнародні стандарти аудиту, підготовлені Міжнародним центром реформ бухгалтерського обліку (ICAR), у яких висвітлено концепцію внутрішнього аудиту. Зокрема, у стандарті № 610 “Розгляд роботи внутрішніх аудиторів” внутрішній аудит визначають як діяльність, яку здійснює внутрішня служба підприємства. До функцій такої служби належить перевірка, оцінка та контроль адекватності та ефективності систем бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю [6].

Варто зазначити, що організована на підприємстві звична система внутрішньогосподарського контролю не завжди ефективна. Традиційно аналітики бізнесу аналізують лише фінансові показники, адже, як правило, власника цікавлять саме фінансові результати. Проте цих показників явно недостатньо. Експертиза бізнесу повинна оцінити не тільки зовнішні фінансові потоки, а й поведінку підприємства на ринку, його внутрішні процеси, рівень витрат та управління оборотними активами, зокрема дебіторською заборгованістю тощо.

На нашу думку, такий процес контролю результативності бізнесу забезпечується організацією саме внутрішнього аудиту, якому властивий безперервний та комплексний характер. Внутрішні аудитори мають змогу проводити досконалу перевірку з напрямів і питань, які потребують значних витрат часу і коштів, або які є досить складними в бухгалтерському обліку. Внутрішні аудитори проводять незалежну експертну оцінку управлінських функцій суб’єкта господарювання.

Так, господарські операції зі здійснення розрахунків з дебіторами та кредиторами підприємства, інвентаризації дебіторської та кредиторської заборгованості, включаючи звіряння рахунків, обліку векселів, правильності розрахунку резерву сумнівних боргів, забезпечення зобов’язань, податкового обліку операцій за розрахунками змін стану дебіторської і кредиторської

заборгованості тощо і пов'язана з цим фінансова, статистична та податкова звітність за окремі періоди року можуть і мають бути об'єктами перевірки службою внутрішнього аудиту.

Як зазначають Л.П. Кулаковська, Ю.В. Піча, одними з основних обов'язків внутрішніх аудиторів є контроль політики підприємства щодо сумнівних боргів; перевірка дотримання цієї політики; аудиторська перевірка значних, нетипових та не підтверджених необхідними документами витрат тощо. Саме відділ внутрішнього аудиту відіграє важливу роль у попередженні та виявленні помилок і випадків шахрайства.

Під час дослідження цієї проблеми використовувалась розроблена система обліку розрахунків заборгованості (рис. 1).

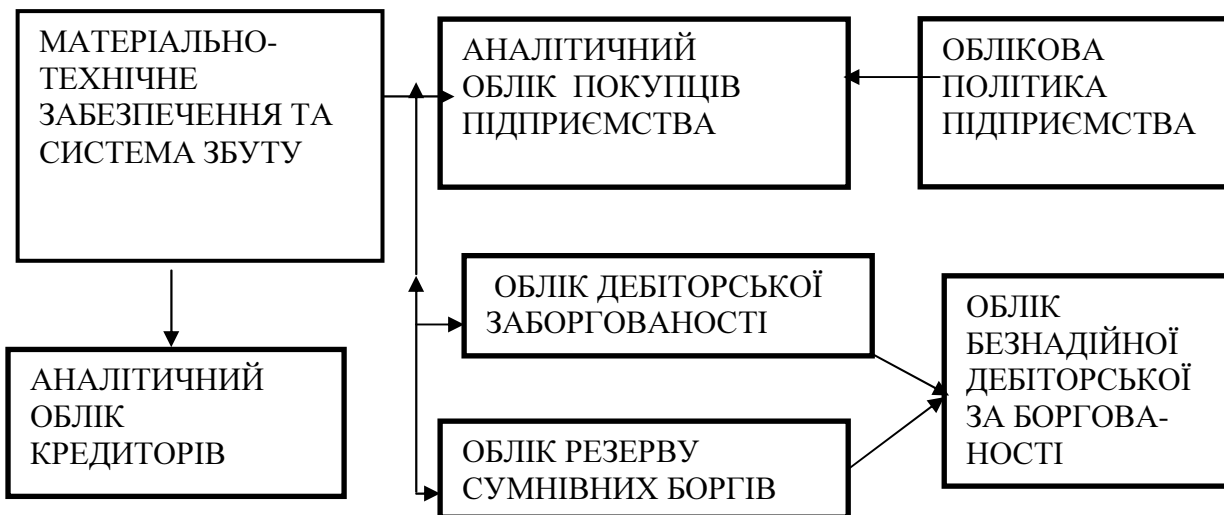

Рис. 1. Система обліку розрахунків заборгованості

Таке відображення системи обліку розрахунків з дебіторами і кредиторами зумовлене потребою чіткого розподілу їх аналітичного обліку, а також необхідністю контролю за сумнівною та безнадійною заборгованостями. Запропонована система обліку розрахункових операцій є основою під час розробки раціональної організації внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами, як одного з ключових аспектів управлінської діяльності.

Враховуючи напрямки організації обліку розрахунків з дебіторами і кредиторами, доцільним вважаємо виділення таких основних завдань внутрішнього аудиту дебіторської і кредиторської заборгованостей:

- встановлення реальності дебіторської і кредиторської заборгованості;
- перевірка наявності простроченої дебіторської і кредиторської заборгованості;
- перевірка безнадійної дебіторської заборгованості;
- перевірка правильності створення і використання резерву сумнівних боргів;
- з'ясування правильності списання заборгованості, термін позовної давності якої минув;
- перевірка достовірності відображення в обліку дебіторської і кредиторської заборгованості;
- перевірка правильності та обґрунтованості списання заборгованості;
- дослідження правильності оформлення і відображення в обліку заборгованості за виданими (одержаними) авансами, перевірка розрахунків за претензіями та з відшкодування завданих збитків.

На рис. 2 показано модель внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами.

Особливу увагу важливо приділяти аудиту дебіторської заборгованості, тому що суми дебіторської заборгованості – це вилучені з обігу засоби суб'єкта господарювання. Неохідно систематично контролювати: векселі одержані – заборгованість покупців, замовників та інших

дебіторів за відвантажену продукцію (товари), виконані роботи та надані послуги, яка забезпечена векселями; дебіторську заборгованість за товари, роботи, послуги за рахунками до оплати; дебіторську заборгованість за розрахунками з бюджетом – заборгованість фінансових і податкових органів, а також переплату по податках, зборах та інших платежах до бюджету; дебіторську заборгованість за виданими авансами – авансами, наданими підприємствам у рахунок подальших платежів; дебіторську заборгованість за нарахованими доходами – нарахованими дивідендами, процентами, роялті тощо, що підлягають надходженню; дебіторську заборгованість за внутрішніми розрахунками – заборгованість пов'язаних сторін та дебіторську заборгованість по внутрішньо-відомчих розрахунках; іншу поточну дебіторську заборгованість – заборгованість дебіторів, яка не може бути включена до інших статей дебіторської заборгованості та відображається у складі оборотних активів.

Рис. 2. Схема внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами

У зв'язку зі значною кількістю об'єктів аудиту дебіторської заборгованості й зобов'язань аудитору необхідно використовувати метод стратифікації, тобто розподіляти всю сукупність (генеральну) на дрібніші підсукупності, кожна з яких має власну характеристику.

Внутрішній аудит дебіторської заборгованості необхідно проводити за кількома критеріями: за критерієм законності – на відповідність чинним законодавчим актам і нормативним документам; за критерієм постійності, що передбачає контроль додержання постійності вибраної підприємством облікової політики щодо дебіторської заборгованості (наприклад, постійність застосування вибраного методу створення резерву сумнівних боргів) та вплив дебіторської заборгованості на безперервність функціонування підприємства; за критерієм відповідності – контроль аудитором додержання меж звітного періоду. Відповідно до цього всі операції з виникнення, погашення та списання дебіторської заборгованості мають бути відображені в тому періоді, в якому вони були здійснені [3].

Під виглядом дебіторської заборгованості також можуть приховувати втрату продукції, коштів, зловживання посадових осіб тощо. Тому дуже важливо якісно провести аудит дебіторської

заборгованості з тим, щоб забезпечити мінімальні гарантії для користувачів фінансової звітності з погляду достовірності, реальності, повноти та законності наданої інформації.

Аудит документального оформлення дебіторської заборгованості, пов'язаний з аналізом термінів оплати покупцями та замовниками за продукцію, відвантажену підприємством. Протягом терміну, початком виникнення якого вважається дата відпуску продукції, а кінцем – дата оплати покупцем раніше отриманої продукції, у підприємства-постачальника на суму реалізованої продукції буде існувати дебіторська заборгованість.

Надзвичайне значення має аудит резерву сумнівних боргів, оскільки доходи від реалізації визнаються отриманими в момент реалізації, незалежно від дати оплати. За тією ж сумою доходів відображається первісна (історична) дебіторська заборгованість. Проте потрібно враховувати, що не всі доходи наберуть форму активів, тобто не всі заборгованості перед підприємством будуть погашені. У зв'язку з цим, коли у підприємства виникає безнадійна заборгованість, то вона має бути вирахована із складу доходу. Одним із способів зменшення доходу є віднесення на витрати суми безнадійної заборгованості.

За всіма видами дебіторської заборгованості, заборгованість, що визнана безнадійною, повинна бути вилучена зі складу активів Балансу і списана: дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги списується за рахунок резерву сумнівних боргів, що не впливає на фінансові результати; інші види дебіторської заборгованості, яка визнана безнадійною, списуються безпосередньо на витрати у тому періоді, коли заборгованість була визнана безнадійною.

Під час проведення внутрішнього аудиту необхідно перевірити відповідність безнадійної заборгованості підприємства ознакам закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”.

Згідно з цим законом до валових витрат належать суми безнадійної заборгованості в тій частині, яка не потрапила до них, якщо відповідні заходи щодо стягнення боргів не зумовили позитивний результат.

Резерв сумнівних боргів можливо створити, коли:

- заборгованість не забезпечена гарантіями (векселями, заставами, угодами страхування);
- заборгованість не оплачується більше ніж 30 днів з дати, яка обумовлена в угоді;
- підприємство подало заяву в суд про стягнення такої заборгованості.

Резерв сумнівних боргів може не створюватися:

- підприємствами, які здійснюють реалізацію товару за передоплату;
- підприємствами роздрібною торгівлі, що реалізують свої товари за готівку.

Значну увагу внутрішньому аудиту необхідно приділяти питанням обліку дебіторської заборгованості та її оцінки на дату балансу, адже у підсумок балансу включається чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги, яка визначається як різниця між первісною вартістю дебіторської заборгованості і резервом сумнівних боргів. При цьому величина резерву сумнівних боргів визначається, враховуючи платоспроможність окремих дебіторів або на основі класифікації дебіторської заборгованості.

Варто звернути увагу на те, що незалежно від того, який метод розрахунку резерву сумнівних боргів буде вибраний, необхідно здійснювати класифікацію поточної дебіторської заборгованості за термінами непогашення із встановленням коефіцієнта сумнівності для кожної групи, оскільки ця інформація розкривається у примітках до фінансової звітності.

Особливу увагу внутрішній аудитор має зосередити на контролі позовної давності заборгованості, що значиться на балансі як реальна, а насправді терміни її стягнення через арбітраж чи суд адміністрацією підприємства пропущені, тому вона підлягає списанню на збитки. Аудитор повинен виявити причини безгосподарності, місце утворення збитків та винних за них осіб.

Реальна картина наявності простроченої дебіторської заборгованості дає можливість чітко розрахувати економічні показники щодо визначення фінансового стану підприємства.

Зауважимо, що внутрішньому аудиту необхідно аналізувати і обґрунтовувати причини списання заборгованості. Визнання дебітора банкрутом не може бути підставою для списання дебіторської заборгованості. А так дебіторська заборгованість списується тільки після наявності відповідного рішення суду.

Найважливішими показниками, що характеризують фінансовий стан підприємства, є стан розрахунків з дебіторами і кредиторами. Одним з етапів внутрішнього аудиту повинен бути аналіз ефективності управління оборотними засобами підприємства та здатністю останнього генерувати додатні грошові потоки від операційної діяльності. Найінформативнішими при цьому є показники оборотності товарних запасів, дебіторської і кредиторської заборгованостей. Доцільно розраховувати показник середнього значення тривалості фінансового циклу як суму періоду погашення дебіторської заборгованості та товаро-матеріальних запасів за вирахуванням періоду виплати кредиторської заборгованості. З цього випливає, що чим вищим є значення фінансового циклу, тим вищою є потреба підприємства в коштах для придбання виробляючих оборотних засобів. Наведений підхід має зацікавити власника, який прагне зберегти та збільшити свій капітал [7].

Висновки. Під час дослідження обґрунтовано доцільність застосування внутрішнього аудиту на підприємстві, як одного з найнадійніших способів контролю за станом обліку і ефективністю функціонування системи внутрішньогосподарського обліку. Запропоновано систему обліку розрахунків заборгованості, проаналізовано важливість проведення внутрішнього аудиту розрахунків з дебіторами і кредиторами та розроблено модель його організації, що сприятиме підвищенню контролю за термінами непогашення заборгованостей.

На шляху розвитку внутрішнього аудиту в Україні бажаною була б розробка Положення про організацію внутрішнього аудиту на підприємствах України, на основі вже існуючого Положення про організацію внутрішнього аудиту у комерційних банках України. Ця проблематика є об'єктом подальших розробок та досліджень.

1. Дорош Н.І. Аудит: Методологія і організація: Монографія / Н. Дорош. – К.: Знання, 2001. – 402 с. 2. Прилипко С.І., Редько О.Ю. Внутрішній аудит – запорука ефективного корпоративного управління // Зб. тез і текстів виступів на Всеукраїнській науково-практичній конференції. – К., 2001. – С. 84–89. 3. Кулаковська Л.П., Піча Ю.В. Організація і методика аудиту: Навч. посібник. – Вид. 3-тє. – К.: Каравела, 2006. – 560 с. 4. Білуха М.Т. Курс аудиту: Підручник / М. Білуха. – К.: Вища школа: Знання, 1998. – 573 с. 5. Усач Б.Ф. Аудит: Навч. посібник / Б. Усач. – Вид. 2-ге, перер. – К.: Знання-Прес, 2003. – 222 с. 6. Международные стандарты аудита. – М., 2000. – 699 с. 7. Савчук В. Внутрішній аудит в системі корпоративного управління підприємством // Економіка України. – 2004. – № 5. – С. 50–55. 8. Аудит: теорія і практика: Навч. посібник / А.Г. Загородній, М.В. Корягін, А.В. Єлісєєв., Л.М. Полякова та ін. – Вид 2-ге, перер. і доп. – Львів: Вид-во “Львівська політехніка”, 2004. – 453 с. 9. Рудницький В.С. Внутрішній аудит: Методологія, організація: Монографія / В. Рудницький. – Тернопіль: Економічна думка, 2000. – 104 с. 10. Білухов А. Внутрішній аудит: перспективи розвитку і методика організації на підприємствах України // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 2. – С. 54–57. 11. Максимова В. Принципова модель внутрішнього аудиту (на прикладі виробничих запасів) // Бухгалтерський облік і аудит. – 2001. – № 12. – С. 52–55. 12. Семенченко С. Внутрішній аудит у кооперативних формуваннях // Економіка АПК. – 2003. – № 6. – С. 107–110. 13. Сухарева Л. Внутрішній аудит в системі фінансового контролю // Бухгалтерський облік і аудит. – 2003. – № 3. – С. 54–58.